

УДК 343.985:343

Анатолій Поляруш,*здобувач кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ*

УЧАСТЬ СПЕЦІАЛІСТА В ОГЛЯДІ МІСЦЯ ПОДІЇ ЗА ЗЛОЧИНАМИ, ПОВ'ЯЗАНИМИ З НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ ПІДАКЦИЗНИХ ТОВАРІВ

У статті розглянуто поняття спеціаліста, мету його залучення до огляду місця події, права й дії спеціаліста під час проведення огляду місця події за злочинами, пов'язаними з незаконним обігом підакцизних товарів. Наведено перелік основних нормативно-правових актів, що регулюють участь спеціаліста в огляді місця події.

Ключові слова: спеціаліст, інспектор-криміналіст, експерт, огляд місця події, технічні засоби, виявлення слідів, вилучення об'єктів.

Постановка проблеми. Проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях, пов'язаних із незаконним обігом підакцизних товарів, нерідко супроводжується залученням спеціаліста. Його роль очевидна – використати спеціальні знання, якими він володіє, з метою збору доказової інформації. Поняття й участь спеціаліста під час досудового розслідування завжди викликали інтерес як у теоретиків, так і в практиків, оскільки виявлення, фіксація та вилучення криміналістично значущої інформації неможливі без застосування спеціальних знань.

Стан наукового дослідження. У криміналістичній літературі вчені постійно вивчають проблемні питання залучення спеціаліста до процесу розслідування кримінальних проваджень. Достатньо згадати таких науковців, як Т.В. Авер'янова, Ю.П. Аленін, Р.С. Белкін, В.І. Гончаренко, О.О. Ейсман, О.М. Зінін, Е.П. Іщенко, С.А. Карпова, Н.І. Клименко, М.В. Кривонос, О.В. Леві, В.К. Лисиченко, М.В. Салтевський, М.П. Сегай, М.Г. Чернець, Ю.М. Черноус, М.Г. Щербаковський та інші. Однак із реорганізацією правоохоронних органів, зокрема розмежуванням функцій і повноважень Національної поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України (далі – МВС України), залучення спеціалістів стало дещо іншим, ніж було раніше. Тому виникає необхідність розглянути нормативно-правове регулювання участі спеціаліста в огляді місця події та його діяльність із метою збору криміналістично значущої інформації.

Метою статті є розгляд теоретичних і практичних аспектів участі спеціаліста в проведенні огляду місця події за злочинами, пов'язаними з незаконним обігом підакцизних товарів.

Виклад основного матеріалу. Як справедливо зазначають М.Г. Щербаковський та М.Г. Чернець, залучення спеціаліста до кримінального провадження позитивно позначається на розкритті й розслідуванні злочинів, забезпе-

ченні прав учасників кримінального судочинства, отриманні якісної доказової інформації. Участь спеціаліста в кримінальному судочинстві як одна з форм використання спеціальних знань спрямована на формування доказів у кримінальному провадженні [1, с. 405]. Звичайно, якщо в подальшому отриману криміналістично значущу інформацію планують використати під час доказування, то залучення таких осіб має бути законним, тобто відповідати нормативно-правовим актам, що регулюють цю діяльність.

Якщо в розслідуванні злочинів, пов'язаних із незаконним обігом підакцизних товарів, виникає необхідність зібрати докази або перевірити вже зібрані докази, то проводиться відповідна слідча (розшукова) дія. Однак не все так просто, як здається на перший погляд. Це пов'язано з тим, що зібрати криміналістично значущу інформацію, не володіючи спеціальними знаннями, дещо складно. Насамперед необхідно знати місця ймовірного залишення слідів під час вчинення злочинів, пов'язаних із незаконним обігом підакцизних товарів. Далі треба володіти інформацією про можливість знищення таких слідів під дією зовнішніх факторів, а також під впливом дій, пов'язаних із їх виявленням чи вилученням. Такою й низкою іншої інформації володіє спеціаліст, саме він може швидко та ефективно зібрати необхідні для розслідування докази. Крім того, спеціаліст здатний надати консультативну допомогу щодо зберігання таких об'єктів, допоможе обрати правильний вид експертизи та сформулювати коректні питання експерту тощо.

Звернемося до розгляду поняття «спеціаліст». Так, відповідно до ч. 1 ст. 71 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями й навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування та судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок [2, с. 42, 45].

Відповідно до Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події спеціалісти – це особи, які володіють спеціальними знаннями та можуть надавати консультації під час досудового розслідування з питань, що потребують спеціальних знань і навичок, та залучені як спеціалісти для надання безпосередньої технічної допомоги сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування [3].

Р.С. Белкін у криміналістичній енциклопедії під спеціалістом пропонує розуміти особу, яка залучається слідчим (судом) для участі в слідчих (судових) діях для сприяння збору, дослідженню, оцінці та використанню доказів [4, с. 214]. І це дійсно так, особливо під час збору доказів спеціаліст є невід'ємним суб'єктом, оскільки він знає, як саме ефективно виявити, зафіксувати й вилучити криміналістично значущу інформацію.

У наведених визначеннях поняття «спеціаліст» чітко простежується мета участі спеціаліста в проведенні слідчих (розшукових) дій, а саме: 1) надання консультацій під час досудового розслідування й судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок; 2) надання технічної допомоги (фотографування, відеофіксація, складення схем, планів, креслень); 3) допомога слідчому в зборі доказів (виявленні, фіксації та вилученні виявлених об'єктів); 4) надання перекладу пояснень, показань або документів. Спеціаліст також відіграє важливу роль під час відбору зразків для проведення експертизи.

Участь спеціаліста в проведенні слідчих (розшукових) дій має бути законодавчо врегульована. На сьогодні головними нормативно-правовими актами, які регулюють діяльність щодо участі спеціаліста в проведенні слідчих (розшукових) дій, є такі: 1) Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України, затверджене Наказом МВС України від 3 листопада 2015 р. № 1343; 2) Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р.; 3) Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події, затверджена Наказом МВС України від 3 листопада 2015 р. № 1339.

Відповідно до ст. ст. 3, 4 Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України Експертна служба МВС України відповідно до покладених на неї завдань забезпечує в установленому порядку участь спеціалістів Експертної служби МВС України в слідчих (розшукових) діях [5].

Нормативно-правовим актом, який безпосередньо регулює участь спеціаліста в проведенні слідчих (розшукових) дій, є Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України

як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події. Цей документ створений із метою організації порядку належного техніко-криміналістичного забезпечення огляду місця події органами досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів, визначає порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції (інспекторів-криміналістів) та Експертної служби МВС України на спеціалізованій пересувній лабораторії на стадії досудового розслідування, а також обов'язки й повноваження працівників як спеціалістів під час проведення огляду.

Поряд із наведеними положеннями Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події діяльність щодо участі спеціаліста в проведенні слідчих (розшукових) дій регулює КПК України. Так, відповідно до ч. 4 ст. 71 КПК України під час проведення огляду місця події спеціаліст користується певними правами та наділяється обов'язками.

Зокрема, спеціаліст має такі права: 1) ставити запитання учасникам процесуальної дії з дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду; 2) користуватись технічними засобами, приладами та спеціальним обладнанням; 3) звертати увагу сторони кримінального провадження, яка його залучила, або суду на характерні обставини чи особливості речей і документів; 4) знайомитись із протоколами процесуальних дій, у яких він брав участь, і подавати до них зауваження; 5) одержувати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних із його залученням до кримінального провадження; 6) заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом.

У свою чергу спеціаліст наділений певними обов'язками, зокрема такими: 1) прибути за викликом до слідчого, прокурора, суду та мати при собі необхідне технічне обладнання, пристрої й прилади; 2) виконувати вказівки сторони кримінального провадження, яка його залучила, або суду та давати пояснення з поставлених запитань; 3) не розголошувати відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження й процесуальних дій, що здійснюються (здійснювались) під час нього, та які стали відомі спеціалісту у зв'язку з виконанням його обов'язків; 4) заявляти самовідвід за наявності обставин, передбачених КПК України [2, с. 45].

З наведеного постає, що права й обов'язки спеціаліста спрямовані на забезпечення його участі в слідчих (розшукових) діях із метою збору речових доказів та іншої криміналістично значущої інформації, яка з'ясується для встановлення істини в кримінальному провадженні, а також для повного, швидкого й ефективного розслідування.

Під час розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом піддакцизних товарів, не варто забувати також про обставини, що ви-

ключають участь спеціаліста в кримінальному провадженні, передбачені ст. 79 КПК України. Особливо ч. 2 ст. 79 КПК України вказує на заборону брати участь у кримінальному провадженні спеціалісту, експерту, якщо вони проводили ревізію, перевірку тощо, матеріали яких використовуються в цьому провадженні. Питання про відвід спеціаліста на підставі заяв осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, вирішується згідно зі ст. 81 КПК України [6, с. 55–56].

Під час розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом підакцизних товарів, спеціаліст може брати участь у такій слідчій (розшуковій) дії, як огляд, а саме огляд місцевості, приміщення, речей, документів (ч. 3 ст. 237, ст. ст. 238, 239 КПК України). Так, відповідно до ч. 3 ст. 237 КПК України з метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, для участі в огляді може бути запрошений спеціаліст. Такі особи, користуючись спеціальними знаннями з конкретної галузі, знають, на що саме варто звертати увагу, щоб виявити сліди злочину; знають, як необхідно поводитись із виявленими об'єктами, щоб не зіпсувати їх; уміють правильно підібрати упаковку, щоб забезпечити їх збереження та подальше використання для експертного дослідження.

Участь спеціаліста в проведенні огляду полягає в збиранні криміналістично значущої інформації, тобто виявленні, фіксації й вилученні слідової інформації та різних об'єктів.

Під час розслідування аналізованих злочинів можуть залучатись інспектори-криміналісти для участі в складі слідчо-оперативної групи для проведення огляду місця події (далі – ОМП) відповідно до Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події за рішенням керівника слідчого підрозділу за викликом відповідно до ст. ст. 133, 135–137 КПК України. Вони у своїй діяльності безпосередньо підпорядковуються та підзвітні начальникові органу досудового розслідування, мають виконувати усні й письмові доручення начальника відповідного органу досудового розслідування, його заступників і слідчих.

Якщо говорити про участь спеціалізованої пересувної лабораторії Експертної служби МВС України в проведенні ОМП, то Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події передбачає таку можливість. Саме в п. 1 розділу 3 «Порядок залучення спеціалізованої пересувної лабораторії Експертної служби МВС України для участі в проведенні огляду місця події» мова йде про виключний перелік злочинів, на які вони можуть виїздити. Однак за фактами вчинення інших злочинів (кримінальних правопорушень) спеціалізована пересувна лабораторія залучається за письмовим клопотанням керівника органу досудового розслідування або особи, яка виконує його

обов'язки, враховуючи доцільність такого залучення. Мається на увазі те, що рішення про доцільність залучення спеціалізованої пересувної лабораторії для участі в проведенні ОМП приймається керівництвом відповідного підрозділу Експертної служби МВС України спільно з керівництвом органів досудового розслідування та виходячи з категорії вчиненого злочину, об'єктивних обставин і необхідності застосування відповідних спеціальних знань [3].

Важливим перед виїздом спеціаліста на місце виявлення таких злочинів є отримання інформації про подію та інші відомі обставини, оскільки від цього буде залежати обрання необхідного технічного обладнання, пристроїв, приладів, виду й кількості пакувальних матеріалів тощо.

Інспектори-криміналісти, які залучені до участі в проведенні ОМП, повинні мати при собі комплект необхідних технічних засобів, призначених для фіксації обстановки на місці події, виявлення, фіксації, вилучення й упакування слідової та іншої криміналістично значущої інформації [3]. Такі спеціалісти мають зосереджувати увагу на можливих місцях виявлення слідової інформації, правильності їх опису в протоколі, бути компетентними щодо правильності вилучення різноманітних об'єктів, щоб зберегти їх для подальшого експертного дослідження з можливістю ідентифікації чи діагностики.

Зокрема, як зазначає С.А. Карпова, відповідно до ч. 7 ст. 237 КПК України за дорученням слідчого, прокурора під час огляду спеціаліст має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани й схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця або окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати й вилучати речі та документи, які мають значення для кримінального провадження [7, с. 193].

Прибувши на місце для участі в огляді, спеціалісти отримують від слідчого необхідну інформацію про обставини вчиненого, дії учасників ОМП, здійснені до їх прибуття, завдання, які необхідно вирішити, та надалі використовують доручення слідчого, що стосуються використання їхніх спеціальних знань.

Як правило, першим на місце події має заходити спеціаліст, оскільки він пересувається на ньому, виключаючи можливість знищення або пошкодження слідів чи інших об'єктів.

На статичній стадії огляду слідчий спільно зі спеціалістами визначають межі й порядок проведення огляду, після чого спеціалісти здійснюють фотографування та відеозйомку місця події. Після отримання доручення слідчого на проведення динамічної стадії ОМП та завдання на виявлення слідової інформації спеціалісти визначають алгоритм пошуку доказів (слідів, речей, документів) і методи їх виявлення, після чого узгоджують свої дії зі слідчим та за його погодженням приступають до проведення ОМП [3]. Така послідовність дій важлива, оскільки для збереження слідів і повного відтворення механізму злочину спочатку фіксують наявну обстановку в статичній (непорушено) за допомогою вузлової фотозйомки, а вже потім дозволя-

ється переміщення виявлених об'єктів – огляд у динаміці з метою виявлення слідової інформації.

Про факти виявлення слідової інформації та вжиті для цього заходи спеціалісти повідомляють слідчого. Далі здійснюється фіксація виявленого основним (записом у протоколі) та додатковим способом. Якщо говорити про додатковий спосіб фіксації виявлених слідів та об'єктів, то рекомендується вилучати сліди разом з об'єктами-носіями. За аналізованими злочинами речовими доказами будуть саме об'єкти-носії: пляшки з рідиною, акцизні марки, каністри з паливно-мастильними матеріалами тощо. Водночас на місці події розглядуваних злочинів присутні низка інших слідів, зокрема й слідів злочинців, знярядь вчинення злочину тощо. Тоді допускається вилучення слідової інформації з об'єктом-носієм, здійснення їх фотографування за правилами масштабної фотозйомки та виготовлення копій (відбитків і зліпків) цих слідів. Останній спеціаліст допомагає упакувати відповідно до встановлених вимог та передає слідчому.

Водночас спеціаліст оформлює додатки до протоколу ОМП, якими можуть бути носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальну дію, письмове пояснення спеціаліста (у якому зазначаються дата проведення процесуальної дії, дата виготовлення документа (відображення), номер та/або параметри технічних носіїв інформації, а також прізвище особи, яка виготовила копію запису), фото– чи ілюстративна таблиця тощо.

За результатами проведення ОМП залучені спеціалісти консультують слідчого з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок щодо порядку й особливостей пакування слідів та об'єктів-слідносіїв, можливості дослідження виявлених слідів, об'єктів, речей, документів, доцільності вирішення тих чи інших питань, а також потреби залучення для цього інших спеціалістів [3].

Висновки

Отже, сьогодні участь спеціаліста під час проведення огляду місця події в розслідуванні незаконного обігу підакцизних товарів українською необхідна. З огляду на наявність нормативно-

правового врегулювання такої діяльності необхідно активно залучати спеціалістів до огляду місця події. Завдяки роботі цих осіб можна отримати якісно зібрану криміналістично значущу інформацію, консультації з питань, що потребують спеціальних знань, а також зекономити час, сили й засоби з метою повного, швидкого та ефективного розслідування аналізованого виду злочинів.

Список використаних джерел:

1. Щербаковський М.Г. Особливості залучення спеціаліста до участі у кримінальному провадженні / М.Г. Щербаковський, М.Г. Чернець // Актуальні проблеми застосування нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі. – Х., 2012. – С. 405–406.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 1 квітня 2013 р. – К.: ПАЛІВОДА А.В., 2013. – 328 с.

3. Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 3 листопада 2015 р. № 1339 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15>.

4. Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия / Р.С. Белкин. – 2-е изд., доп. – М.: Мегатрон XXI, 2000. – 334 с.

5. Про затвердження Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 3 листопада 2015 р. № 1343 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15?nreg=z1390-15&find=1&text=%F1%EF%E5%F6%B3%E0%EB&x=0&y=0>.

6. Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 1 квітня 2016 р. – К.: ПАЛІВОДА А.В., 2016. – 372 с.

7. Карпова С.А. Участь спеціаліста у кримінальному провадженні / С.А. Карпова // Актуальні проблеми застосування нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі. – Х., 2012. – С. 193–195.

В статье рассмотрено понятие специалиста, цель его привлечения к осмотру места происшествия, права и действия специалиста при проведении осмотра места происшествия по преступлениям, связанным с незаконным оборотом подакцизных товаров. Приведен основной перечень нормативно-правовых актов, регулирующих участие специалиста в осмотре места происшествия.

Ключевые слова: специалист, инспектор-криминалист, эксперт, осмотр места происшествия, технические средства, выявленные следы, изъятые объекты.

The article examines the involvement and actions of the technician during the inspection of the scene of crimes related to illicit trafficking of excisable goods. Given the list of normative-legal acts regulating the participation of a specialist crime scene examination.

Key words: technician, inspector, forensic expert, crime scene examination, technical means, found traces, seized objects.